OLIY TA’LIM XIZMATLARIDA TALABALARGA QIZIQARLI METODLARDAN FOYDALANISH

Y.K.Xasanova *- Turizm kafedrasi assistenti*
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida ta’lim xizmatlari sifatini oshirish, talabalarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish hamda o‘quv jarayoniga zamonaviy pedagogik metodlarni joriy etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, interfaol ta’lim, muammoli o‘qitish, loyiha asosida ta’lim, gamifikatsiya, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Jigsaw” va “Flipped classroom” kabi metodlarning mazmuni, afzalliklari hamda ularni amaliyotda qo‘llash yo‘llari tahlil qilingan. Talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, muloqot madaniyati va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda qiziqarli metodlarning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, ta’lim xizmatlari, innovatsion pedagogika, interfaol metodlar, talaba faolligi, mustaqil ta’lim, raqamli texnologiyalar, gamifikatsiya, kasbiy kompetensiya, ta’lim sifati.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda oliy ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Bu vazifani samarali amalga oshirish uchun ta’lim jarayonini an’anaviy ma’ruza va tushuntirish usullari bilangina cheklab qo‘ymasdan, talabalarni faol ishtirok etishga undaydigan, ularning qiziqishi va ehtiyojlariga mos keladigan zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish zarur.

Oliy ta’lim xizmatlari deganda talabalarga bilim berish, ularning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta’minlash, ilmiy izlanishlarga yo‘naltirish hamda mehnat bozorida talab etiladigan kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan ta’limiy faoliyat tushuniladi. Mazkur xizmatlarning sifati nafaqat o‘quv dasturlari va moddiy-texnik bazaga, balki pedagoglarning kasbiy mahorati, darslarni tashkil etish usullari va talabalarning o‘quv jarayonidagi faolligiga ham bog‘liq.

An’anaviy ta’limda ko‘pincha o‘qituvchi asosiy axborot manbai, talaba esa bilimni qabul qiluvchi sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy ta’lim yondashuvlarida esa talaba o‘quv jarayonining faol ishtirokchisi hisoblanadi. U savol beradi, muammolarni tahlil qiladi, o‘z fikrini asoslaydi, guruh bilan hamkorlik qiladi va olgan bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llashga o‘rganadi.

Pedagogik metod — ta’lim maqsadlariga erishish uchun o‘qituvchi va talabalar tomonidan amalga oshiriladigan o‘zaro bog‘liq faoliyat usullari majmuasidir.

Metodning samaradorligi uning qanchalik zamonaviy yoki noodatiy ekanligi bilan emas, balki belgilangan ta’lim maqsadiga qay darajada xizmat qilishi bilan belgilanadi.

Qiziqarli metodlardan foydalanish, avvalo, talabalarning ichki motivatsiyasini shakllantirishga yordam beradi. Talaba o‘rganayotgan mavzusining hayotiy ahamiyatini tushunsa, uni amaliyotda qo‘llash imkoniyatini ko‘rsa va o‘z fikrining qadrlanishini his etsa, ta’lim jarayonida faolroq ishtirok etadi. Shu sababli pedagog darsni tashkil etishda talabalarning yoshi, bilim darajasi, qiziqishlari va kelajakdagi kasbiy faoliyatini hisobga olishi lozim.

Qiziqarli metodlarning asosiy pedagogik ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- talabalarning darsdagi faolligi va o‘quv motivatsiyasini oshiradi;
- nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlar bilan bog‘lashga yordam beradi;
- mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- jamoada ishlash, muloqot qilish va fikr almashish madaniyatini shakllantiradi;
- ijodkorlik, tashabbuskorlik va mas’uliyatni kuchaytiradi;
- o‘zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash va baholash imkoniyatini kengaytiradi.

Biroq metod tanlashda darsning maqsadi va mazmuniga alohida e’tibor berish zarur. Masalan, murakkab nazariy tushunchalarni dastlab tushuntirish talab qilinishi mumkin, undan keyin esa munozara, amaliy topshiriq yoki muammoli vaziyat orqali bilimlarni mustahkamlash mumkin. Demak, samarali ta’lim turli metodlarni o‘zaro uyg‘unlashtirishni talab qiladi.

2.1. “Aqliy hujum” metodi

“Aqliy hujum” talabalarda erkin fikrlash, muammoga turli nuqtayi nazardan yondashish va yangi g‘oyalarni ilgari surish ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi interfaol metoddir. Ushbu metodda o‘qituvchi muayyan muammoni o‘rtaga tashlaydi, talabalar esa qisqa vaqt ichida o‘z taklif va fikrlarini bildiradilar.

Masalan, “Oliy ta’limda talabalarning darsga qiziqishini qanday oshirish mumkin?” degan savol asosida mashg‘ulot tashkil etish mumkin. Talabalar raqamli texnologiyalardan foydalanish, amaliy loyihalarni ko‘paytirish, guruhli mashg‘ulotlar o‘tkazish va baholashning yangi shakllarini joriy etish kabi takliflarni ilgari suradilar.

Keyingi bosqichda bildirilgan g‘oyalar tahlil qilinadi, ularning afzalliklari va amalga oshirish imkoniyatlari baholanadi. Bu usul talabalarga o‘z fikrini erkin ifodalash, boshqalarning fikrini tinglash va asoslangan xulosalar chiqarishni o‘rgatadi.

2.2. Muammoli ta’lim metodi

Muammoli ta’lim talabalarni tayyor ma’lumotlarni yodlashdan ko‘ra, muammoli vaziyatni tahlil qilish va mustaqil yechim topishga yo‘naltiradi. Bunda o‘qituvchi o‘quv materialiga mos savol yoki vaziyatni taqdim etadi. Talabalar muammoning

sabablarini aniqlaydilar, mavjud ma’lumotlarni o‘rganadilar va o‘z yechimlarini asoslaydilar.

Masalan, iqtisodiyot yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarga korxonada xarajatlar ortib ketgani haqidagi vaziyat berilishi mumkin. Ular xarajatlar tarkibini tahlil qilib, muammoning sabablarini aniqlashlari va iqtisodiy jihatdan asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishlari lozim.

Pedagogika yo‘nalishida esa talabalar darsda o‘quvchilarning faolligi pasaygan vaziyatni o‘rganib, uni bartaraf etish usullarini taklif qilishlari mumkin. Bunday mashg‘ulotlar nazariy bilimlarning amaliy ahamiyatini ochib beradi va kasbiy vazifalarni hal qilishga tayyorlaydi.

2.3. “Klaster” metodi

“Klaster” metodi muayyan mavzu bo‘yicha tushuncha va g‘oyalarni o‘zaro bog‘liq holda guruhlashga asoslanadi. Mashg‘ulot davomida asosiy tushuncha doska yoki qog‘ozning markaziga yoziladi. Keyinchalik shu tushuncha bilan bog‘liq fikrlar tarmoqlar shaklida joylashtiriladi.

Masalan, markazga “Sifatli oliy ta’lim” tushunchasi yozilib, undan “malakali pedagoglar”, “zamonaviy texnologiyalar”, “amaliy mashg‘ulotlar”, “mustaqil ta’lim”, “ilmiy tadqiqot” va “adolatli baholash” kabi yo‘nalishlar ajratilishi mumkin.

Mazkur metod talabalarga katta hajmdagi ma’lumotlarni tartibga solish, mavzular o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash va bilimlarni tizimlashtirishda yordam beradi. Ayniqsa, yangi mavzuga kirish, o‘tilgan materialni takrorlash va umumlashtirish jarayonida samarali hisoblanadi.

2.4. “Jigsaw” — hamkorlikda o‘rganish metodi

“Jigsaw” metodida o‘quv materiali bir nechta qismlarga ajratilib, guruh a’zolari o‘rtasida taqsimlanadi. Har bir talaba o‘ziga berilgan qismni chuqur o‘rganadi va keyinchalik uni boshqa guruh a’zolariga tushuntiradi.

Masalan, oliy ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar mavzusi to‘rtta yo‘nalishga ajratilishi mumkin: interfaol metodlar, raqamli ta’lim vositalari, loyiha asosida ta’lim va gamifikatsiya. Har bir talaba yoki kichik guruh o‘z yo‘nalishini o‘rganib, muhim ma’lumotlarni umumiy guruh bilan bo‘lishadi.

Ushbu metodning afzalligi shundaki, talaba nafaqat bilim oladi, balki uni boshqalarga tushuntirish orqali o‘zlashtirgan ma’lumotlarini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, mas’uliyat, hamkorlik va o‘zaro hurmat kabi fazilatlar rivojlanadi.

“Flipped classroom”, ya’ni teskari sinf metodida talabalar yangi mavzuning dastlabki mazmuni bilan darsdan oldin tanishadilar. Buning uchun ularga videodars, elektron matn, taqdimot yoki boshqa o‘quv materiallari beriladi. Auditoriya mashg‘ulotida esa o‘qituvchi vaqtni faqat ma’ruza o‘qishga emas, balki muammolarni tahlil qilish, amaliy topshiriqlar bajarish va savollarga javob topishga yo‘naltiradi.

Masalan, “Oliy ta’limda an’anaviy ma’ruza muhimroqmi yoki interfaol mashg‘ulotmi?” mavzusida munozara tashkil etish mumkin. Talabalar ikki guruhga ajralib, o‘z qarashlarini ilmiy dalillar va amaliy misollar bilan asoslaydilar. Mashg‘ulot yakunida o‘qituvchi har ikki yondashuvning o‘rni va ularni uyg‘unlashtirish imkoniyatlarini tahlil qiladi.

Bunday faoliyat talabalarda tanqidiy fikrlash, mantiqiy dalillash, boshqalarning fikrini hurmat qilish va murosaga kelish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Qiziqarli metodlardan foydalanishning o‘zi ta’lim sifatining avtomatik ravishda oshishini kafolatlamaydi. Metodlar rejasiz va maqsadsiz qo‘llansa, mashg‘ulotning asosiy mazmunidan chalg‘ish, vaqtni samarasiz sarflash yoki talabalar o‘rtasida faollikning notekis taqsimlanishi kabi muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli pedagogik metodlarni tanlash va qo‘llashda bir qator shartlarga rioya qilish lozim.

Oliy ta’limda zamonaviy va interfaol metodlarni maqsadli qo‘llash bir nechta muhim natijalarga olib kelishi mumkin. Eng avvalo, talabalarning o‘quv jarayonidagi ishtiroki kuchayadi. Ular darsda faqat tinglovchi bo‘lib qolmay, muammolarni tahlil qilish, savollarga javob topish, loyiha ishlab chiqish va o‘z fikrlarini himoya qilish jarayonlarida faol qatnashadilar.

Mazkur natijalarga erishish uchun ta’lim muassasasi metodlarning samaradorligini muntazam tahlil qilib borishi lozim. Bunda talabalarning fikr-mulohazalari, topshiriqlarni bajarish sifati, o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari va shakllangan kompetensiyalar asosiy mezonlardan bo‘lishi mumkin. Shu orqali qaysi metodlar muayyan fan yoki guruh uchun samarali ekanini aniqlash va ta’lim jarayonini takomillashtirish imkoniyati yuzaga keladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim xizmatlarida talabalarga qiziqarli va samarali metodlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish, o‘quv jarayonini takomillashtirish hamda zamonaviy talablarga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashning muhim shartlaridan biridir. Interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Jigsaw”, gamifikatsiya va “Flipped classroom” kabi yondashuvlar talabalarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birga, ularning mustaqil fikrlashi va amaliy faoliyatga tayyorgarligini ham rivojlantiradi.

Shu bilan birga, har qanday metodni qo‘llashda ta’lim maqsadi, fan mazmuni, talabalarning ehtiyojlari va mavjud sharoitlarni hisobga olish zarur. Metodning qiziqarli bo‘lishi bilan bir qatorda, uning pedagogik jihatdan asoslanganligi va aniq o‘quv natijalariga xizmat qilishi muhimdir.

Oliy ta’lim muassasalarida o‘qituvchilarning innovatsion yondashuvlarini qo‘llab-quvvatlash, zamonaviy o‘quv resurslarini rivojlantirish, talabalar fikrini muntazam o‘rganish va samarali tajribalarni ommalashtirish orqali ta’lim xizmatlari sifatini yanada oshirish mumkin.

Demak, zamonaviy oliy ta’limda talaba markazidagi yondashuvni kuchaytirish, nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish hamda qiziqarli pedagogik metodlardan oqilona foydalanish raqobatbardosh, ijodkor va mustaqil fikrlaydigan mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dewey, J. *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1938.
2. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978.
3. Bonwell, C. C., Eison, J. A. *Active Learning: Creating Excitement in the Classroom*. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1, 1991.
4. Biggs, J., Tang, C. *Teaching for Quality Learning at University*. 4th edition. Open University Press, 2011.
5. Prince, M. Does Active Learning Work? A Review of the Research. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 2004, 223–231.
6. Oliy ta’lim jarayonida pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli ta’lim vositalariga oid ilmiy-uslubiy manbalar.